

Роман КУШПЕТА

*аспірант відділу нової історії України
Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1518-5429>
e-mail: rkushpeta@ukr.net*

ОБРАЗ РОСІЙСЬКО-ТУРЕЦЬКОЇ ВІЙНИ НА СТОРІНКАХ ПРЕСИ ГАЛИЦЬКИХ УКРАЇНЦІВ В ОСТАННІЙ ТРЕТИНІ ХІХ СТОЛІТТЯ

Висвітлено, як Російсько-турецька війна 1877–1878 рр. опинилась у центрі уваги європейської журналістики, стала предметом дискусій у періодиці галицьких українців. Простежено потрапляння подій війни на шпальти видань, у міжнародну хроніку русофільського «Слова» та українофільської «Правди». Кожне з цих видань по-своєму репрезентувало війну. Досліджено, що основна відмінність у висвітленні конфлікту полягала у ставленні до Російської імперії. Видання «Слово» стало на бік Росії. Часопис сприяв просуванню ідеї про Росію як про єдину державу, спроможну визволити поневолені Османською імперією слов'янські народи. «Слово» використовувало російські періодичні видання як джерела інформації про війну і часто проєктувало їхню візію подій на галицького читача. Видання «Правда» і «Слово» демонстрували стурбованість майбутньою долею слов'ян, що населяли Османську імперію. Встановлено, що, на відміну від «Слова», «Правда» не вбачала в Російській імперії державу-визволительку слов'ян та не симпатизувала їй. Редактори «Правди» вважали, що слов'яни мають вибороти собі майбутнє своїми силами, а не за допомогою втручання однієї з імперій. Редакція «Слова», як і редакція «Правди», трактувала події Російсько-турецької війни, виходячи зі своїх політичних поглядів. Газети ще до війни мали сформоване ставлення до ворогуючих імперій і проєктували його на своїх читачів вже в часи військового протистояння. З'ясовано, що, незважаючи на протиріччя у ставленні до Російської імперії, редакції «Правди» та «Слова» дотримувались приблизно однакової позиції щодо ролі Османської імперії в цьому конфлікті. Обидві газети критикували Порту за порушення прав слов'ян, а також звертали увагу на військові злочини турків у Болгарії.

Ключові слова: Галицька преса, «Слово», «Правда», Російсько-турецька війна 1877–1878 рр.

Одним із джерел формування уявлень галицьких українців про Російську й Османську імперії була періодика. Про обидві ці держави регулярно писали галицькі видання, що містили міжнародну хроніку, і такий конфлікт, як Російсько-турецька війна 1877–1878 рр., вони просто не могли оминати увагою.

На сьогодні існує понад десяток робіт, присвячених тому, як преса подавала події Російсько-турецької війни. Більшість стосується висвітлення Російсько-турецької війни 1877–1878 рр. у російській пресі. Серед них праці Сергія Кочукова¹ та Сергія Косарева². Автори зосередили увагу на репрезентації війни на сторінках російських періодичних видань різних політичних спрямувань. Сергій Кочуков наголошує, що вся російська преса була єдина у своїх поглядах стосовно силового вирішення конфлікту, хоч у російських видань не було одностайної думки щодо майбутнього слов'янських народів. Сергій Косарев висновує, що саме преса відіграла вирішальне значення у формуванні публічної думки в Російській імперії про Російсько-турецьку війну. Інші публікації стосуються висвітлення Російсько-турецької війни в британській пресі, це питання, зокрема, досліджували Ангеліна Манахова³ та Валерій Блохін⁴, які зосередили увагу на формуванні негативного образу Росії в британській періодиці. Серед українських авторів цій тематиці присвятила статтю Тетяна Березовська⁵. Вона наголошує на цільовій аудиторії російської преси і її впливі на висвітлення міжнародних новин, зокрема Російсько-турецької війни. На сьогодні немає публікацій щодо того, як про російсько-турецький конфлікт мовилося в галицькій пресі. Тож мета статті – показати, як галицька преса інформувала про Російсько-турецьку війну, воєнні дії та як характеризувала її учасників.

У суспільно-політичному житті українців Галичини другої половини XIX ст. відбувся поділ громадян на дві течії – русофілів та українофілів (народовців)⁶. Погляди представників цих течій на становище галицьких українців серед інших народів суттєво відрізнялись. Русофіли вважали галицьких українців частиною малоросів, які разом з великоросами та білорусами становили «руський» народ. Водночас малороси, росіяни й білоруси творили етнічну спільність, яку вони називали «народність», «ветвь» чи «плем'я» «русского народу»⁷. Народовці ж були течією національного руху галицьких українців, представники якої поділяли думку про етнонаціональну тотожність русинів і наддніпрянських українців та їхню

¹ Кочуков С. Русско-турецкая война 1877–1878 гг. в освещении периодической печати России. Саратов: Наука, 2011. С. 145.

² Косарев С. Русско-турецкая война 1877–1878 гг. в оценках российской и английской периодической печати. Брянск, 2012. С. 23.

³ Манахова А. В. Некоторые особенности освещения русско-турецкой войны 1877–78 гг. в прессе Великобритании. *Вестник Московского университета*. 2019. № 3. С. 163–180.

⁴ Блохин В. Русско-турецкая война (1877–1878 гг.) в отражении британской периодической печати. *Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики*. 2013. № 38. С. 22–27.

⁵ Березовська Т. Протистояння петербурзької та московської преси кінця 70-х – середини 80-х рр. XIX ст. щодо зовнішньополітичної орієнтації Росії. *Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили]*. Миколаїв, 2010. № 107. С. 75–78.

⁶ Верига В. Нариси з історії України (кінець XVIII–початок XX ст.). Львів: Світ, 1996. С. 190–197.

⁷ Орлевич І. Українські товариства, партії, їхні лідери та питання національної самототожності. *Русь, Малоросія, Україна: галицькі українці у пошуках власного імені (XIX – перша половина XX століть)*. Львів: Логос, 2020. С. 103–123.

окремішність від поляків і великоросів⁸. Суспільно-політичні орієнтири обох течій різнилися в оцінці певних історичних подій. Преса галицьких українців у період 1860–1880 рр. не випадала з тогочасних суспільно-політичних тенденцій і була двох напрямів: русофільського та народовського⁹.

Політичні погляди обох течій позначилися на висвітленні не тільки проблемних питань, що стосувались Галичини, але й на тому, як подавали інформацію про події з-за кордону, зокрема про Російсько-турецьку війну 1877–1878 рр. Симпатія русофілів до Російської держави вплинула на опис згаданої війни. Часто русофіли просто копіювали тези, які поширювали російські газети про Османську імперію, виходячи з міжнародних інтересів Росії.

Незважаючи на масштабну війну між двома імперіями, галицька преса здебільшого акцентувала на внутрішніх проблемах свого краю. Тож найповнішу інформацію про Російсько-турецьку війну можна знайти лише в періодиці з міжнародною хронікою. У решті видань згадки про цей конфлікт траплялися вкрай рідко, що було зумовлено їхньою спеціалізацією (літературною, науковою, релігійною тощо).

До видань, які найактивніше інформували своїх читачів про війну, належали русофільське «Слово» (1861–1887) й українофільська «Правда» (1867–1898). Головним редактором «Слова» був В. Площанський¹⁰, а редакторами «Правди» спершу В. Барвінський (на 1877 р.), а згодом М. Желехівський (на 1878 р.)¹¹. Відомості про війну 1877–1878 рр. знаходимо й у повоєнних виданнях: «Батьківщина» (1879–1896), «Діло» (1880–1939).

Для періодики з міжнародною хронікою принцип, за яким структурували новини про Російсько-турецьку війну, був майже однаковим: інформацію подавали у блоці міжнародної хроніки. У «Слові» він називався «Заграниця», а в «Правді» – «Перегляд Політичний». Сам блок поділявся на рубрики, з яких присвячені Туреччині мали назву: «Турція», «Османська держава», «Константинополь», «Порта», а присвячені Російській імперії – «Россія», і зазвичай йшли одними з перших. У міжнародній хроніці «Слова» існувала також узагальнювальна рубрика «Востокъ» або «Восточныи Дѣла», де описували важливі події, пов'язані з Османською імперією та її володіннями, серед інших подій Російсько-турецької війни.

Для детального аналізу висвітлення галицькою пресою війни варто подати короткий опис самого військового конфлікту. Турецька політика твердої руки, спрямована на придушення національних рухів християн на Балканах, дала плоди. Щоправда, для Османської імперії вони виявились по-справжньому гіркими, оскільки Порта опинилася в міжнародній ізоляції. У 1876 р. Османській імперії оголосили війну її формально піддані Сербія та Чорногорія. Османська імперія мала значну військову перевагу над своїми суперниками і перемагала у цій війні. Незважаючи на це, конфлікт

⁸ Куций І. Українофільська течія галицької історіографії XIX ст: концептуалізація історично-цивілізаційної ідентичності *Історіографічні дослідження в Україні*. 2008. № 18. С. 32–46.

⁹ Українські часописи Львова 1848–1939 рр.: у 3-х т. / уклад.: М. М. Романюк, М. В. Галушко. Львів: Світ, 2001. Т. 1: 1848–1900 рр. С. 36.

¹⁰ Там само. С. 183.

¹¹ Там само. С. 68.

змусив Порту розпорозити свої військові сили¹². Тим часом Російська імперія, давній ворог Порту, під приводом захисту балканських християн скористалася нагодою і оголосила війну Османській імперії¹³.

Основні бойові дії проходили на Балканах та Кавказі. Після затяжних боїв російські війська з великими труднощами прорвали турецьку оборону в Болгарії і рушили на Істамбул¹⁴. Британці, боячись розгромної поразки Порту й не бажаючи допустити занадто сильного зміцнення впливу росіян у регіоні, втрутились і підштовхнули ворогуючі сторони підписати мир¹⁵. Для Османської імперії програш виявився справжньою катастрофою, а умови повоєнного Берлінського миру – принизливими. На додачу Османська імперія мусила визнати незалежність Сербії та Румунії. Водночас Російська імперія зазнала значних втрат у війні,¹⁶ а по її завершенню зіштовхнулася зі справжньою дипломатичною поразкою після підписання Берлінського мирного договору, який задовольнив тільки малу частину російських геополітичних амбіцій¹⁷. Усі ці події більшою чи меншою мірою висвітлені на сторінках галицької преси.

У багатьох питаннях, що стосувались Порту, видання народовців і русофілів поділяли ставлення до Османської імперії. Обидві сторони у періодиці звинувачували Порту в порушенні прав слов'янського населення імперії. Особливо це виявилось тоді, коли стало відомо про злочини турків проти мирного населення в Болгарії. Ось як «Слово» описало болгарські жахіття: «Ни Гунны ни вандалы, ни якій другій варварській народъ изъ временъ переселенія народо́въ не совершили тѣхъ гнусностей, якіи нынѣ турецкіи и черкескіи орды совершили надъ мирнымъ болгарскимъ населеніємъ»¹⁸. «Правда» також не оминула увагою ці події. На сторінках газети було детально проілюстровано наслідки злочинів проти мирного населення: «А що Виробляли Турки в Болгаріи, про те вже й холоднокровним Англичанам здіймається волося на голові! Як доносив англійський агент в Болгаріи, вимурдовали там Турки більш як 1200 супокійних мешканців християн для одної можливости, що вони могли б то збунтуватись»¹⁹. Представники обох течій засуджували жорстокість турецької влади та дії військових.

Русофіли і народовці однаково прогнозували майбутній конфлікт Російської імперії та Порту. Ще задовго до початку війни «Правда» повідомляла про можливість військового протистояння між двома імперіями: «Так гроза війни не счезла, а виступає що раз блисше... Рівночасно з вістями о укріпленю побережних городів

¹² Shaw S. *History of the Ottoman empire and modern Turkey*. New York. Cambridge University Press, 2002. P. 178–188.

¹³ Erickson U. *A Military History of the Ottomans*. Santa Barbara: ABC-CLIO, 2009. P. 183–188.

¹⁴ Drury I. *The Russo-Turkish war 1877*. London: Osprey Publishing, 1994. P. 6–15.

¹⁵ Martin R., Hermansen M., Tayob A., Arjomand S. A. *Encyclopedia of Islam and the Muslim World*. New York: Macmillan Reference USA, 2003. P. 498.

¹⁶ Erickson U. *A Military History of the Ottomans*. Santa Barbara: ABC-CLIO, 2009. P. 201–202.

¹⁷ Langer W. *European Alliances And Alignments (1871–1890)*. New York: Alfred A. Knopf, 1956. P. 162.

¹⁸ Неистовства Турокъ въ Болгаріи. *Слово*. 1876. № 81. С. 2.

¹⁹ Перегляд политичний. *Правда*. 1876. № 15. С. 593.

України роходяться донесеня о укріпленнях турецьких твердинь, а навіть самого Константинополя...»²⁰.

У «Слові» також писали про можливість військового конфлікту між Росією та Портою ще до його початку: «Хотя война Россіи съ Турцією, а вѣроятно и Англією кажется быти уже неизбѣжною...»²¹.

Російсько-турецька війна на сторінках «Правди» ніколи не мала вищого пріоритету, ніж події в Галичині. Наприклад, новину про початок війни «Правда» подала у рубриці міжнародної хроніки, не виділивши для цього передовиці чи навіть окремої статті. Водночас у «Слові» примітки, пов'язані з війною, іноді потрапляли на першу шпальту, де зазвичай розміщували місцеві новини та дописи стосовно Галичини. Ймовірно, причина цього криється в симпатії русофілів до Росії та вболіванні за росіян у цьому конфлікті. Як бачимо, хоч народовцям була не байдужа доля балканських слов'ян, проблеми Галичини мали для них вищий пріоритет.

Коли Росія оголосила війну Порті, «Слово» виділило окрему рубрику «Война», яка на певний час замінила класичну міжнародну хроніку. У цій рубриці йшлося про наступи російської і турецької армій, важливі битви, а також про дипломатичні переговори європейських держав. «Слово» висвітлювало перші етапи протистояння, переправу російських військ через Дунай, найважливіші битви на території Болгарії та кавказьку кампанію російських військ. Перемоги російської армії в рубриці завжди виносили на перший план і виділяли жирним шрифтом. Там можна було побачити новини на зразок: «Лѣвый флангъ русской дѣйствующей арміи, именно же отрядъ его подъ командою ген. Шамсова, взяли 28 іюня Бабадагъ»²².

У «Правді» протягом війни не відбулось змін у структурі рубрик міжнародної хроніки. Це свідчить про те, що українофіли не так сильно акцентували свою увагу на конфлікті, як русофіли, і дає підстави припустити, що народовці були менш zaangażовані.

Значимо, що під час війни у «Правді» все ж з'явилося кілька окремих статей, які стосувались самого російсько-турецького конфлікту, наприклад, стаття «Россия а воля Славян» із роздумами, чи можна вважати Росію визволителькою слов'ян²³.

Окремої уваги заслуговують терміни, які використовували в галицькій періодиці на позначення ворогуючих сторін. Стосовно турків обидві газети вживали однаковий термін – «Турки», а ось для росіян терміни різнились: у «Правді» писали «Россияне», а у «Слові» – «Русские».

Своїм читачам «Правда» так повідомляла причини війни: Російська імперія бажала розширити свої володіння за рахунок Порти і зберегти репутацію держави-захисниці слов'ян. Саме тому Росія підштовхувала слов'ян – жителів Османської імперії – до повстань. «Правда» відкидала думку, що всі негаразди Османської імперії спричинені лише російським втручанням: «Крім Угрів, сих конечних неприхильників Славянства, жидівсько-турецької Neue fr. Presse и пристрастных политиків Dziennika

²⁰ Війна чи мир? *Правда*. 1876. № 23. С. 921.

²¹ Военныи извѣстія. *Слово*. 1876. № 125. С. 1.

²² Война. *Слово*. 1877. № 70. С. 3.

²³ Россия а воля Славян. *Правда*. 1877. № 19. С. 734–737.

pol., Gazety narod. и Gazety lwowskiej, котрі не добачають в борбі славянського елементу з Турцією нічого іншого, як тільки махинації офіційної Росії...»²⁴.

Для русофілів головною причиною війни було звільнення слов'янського населення Балкан. На початку конфлікту «Слово» навіть створило спеціальну рубрику під назвою «Война обь освобожденіи славянъ»²⁵. Трагування подій Російсько-турецької війни в періодиці русофілів відрізнялося від народовецького. Основні відмінності полягали у ставленні до ролі Російської імперії у цій війні, а також у відношенні до російських та турецьких військ.

Ще до початку російсько-турецької війни у «Слові» можна було знайти статті з підтримкою втручання Російської імперії у внутрішні справи Порту. Як приклад наведемо статтю Івана Ем. Левицького «Полум'сяць и крест», у якій йдеться про війну сербів та чорногорців проти Османської імперії: «Сербы и Черногорцы хватили за оружие въ цели освобождения своихъ братьей, Болгарь, Герцоговинцевъ и Боснійцевъ, изъ под бисурманского ига; подвиг ихъ встрѣтили, если не правительства, то народы просвѣщенной Европы съ большымъ сочувствіемъ, преимущественно народъ русскій, не щадящій ни денегъ, ни своей жизни. Многіи тысячи храбрыхъ Русскихъ оставляютъ все, что только сердцу дорого, на попечение своего отечества, а сами спѣшатъ на поле славы, чтобы положить свою жизнь за освобождение своихъ братьей по вѣрѣ и крови...»²⁶. Тут видно, що боротьба проти Османської держави розцінювалась як боротьба за віру, у якій слов'яни демонстрували «братську» допомогу одне одному. На думку автора, у цій боротьбі крапку мала поставити Російська імперія. Можна підсумувати, що такі статті певною мірою готували читача до сприйняття майбутнього конфлікту.

Велика частина галицької інтелігенції опинилась під впливом ідей польського слов'янофільства та російського панславізму. Незважаючи на те, що ці ідеї відрізнялись одна від одної, роль галицьких українців була однаковою – допомогти витіснити суперників, тобто турків, з ідеальної уявної слов'янської території²⁷.

Народовці по-іншому ставилися до ролі Російської імперії у цьому конфлікті. Ще до війни «Правда» не раз небезпідставно нагадувала читачам, що доречно сумніватись у безкорисливості Росії відносно балканських християн: «Можна дуже похибуватись о ширости славянофильства официальной России...»²⁸. Редакція газети дотримувалась своїх поглядів і тоді, коли вже розгорілася війна. Цитуючи угорську газету «Карпаты», «Правда» стверджувала, що захист релігії для Росії – це тільки ширма, яка прикриває імперські амбіції²⁹.

«Правда» показувала читачам, що в Російсько-турецькій війні можна вболівати лише за поневолених християн, які жили під зверхністю султана. Наголошувала, що поневолені християни Османської імперії стали вільними самі, а не за допомогою

²⁴ Правда. 1876. № 16. С. 682.

²⁵ Война обь освобожденіи славянъ. Слово. 1877. № 45. С. 2.

²⁶ Левицкій И. Полум'сяць и крестъ Слово. 1876. № 108. С. 1.

²⁷ Середа О. Між польським слов'янофільством та російським панславізмом. Сприйняття та розвиток слов'янських ідей серед українських (руських) громадських діячів південно-східної Галичини у 60-х роках XIX століття. Львів. *Українознавчі розвідки. Working Papers in Ukrainian Studies*. 2012. Вип. 1. С. 38–42.

²⁸ Правда. 1876. № 16. С. 682.

²⁹ Правда. 1877. № 10. С. 392.

російських військ, які служать абсолютистській державі³⁰. Неприязнь відчувалася і до Російської держави з її формою правління, відповідно і до дій її армії.

«Слово» та «Правда» помітно відрізнялися тим, якого значення надавали релігії у цьому конфлікті. «Слово» вважало, що це війна християн проти магометанців, а Російська імперія – визволителька християн. Ще до війни редакція «Слова» писала, що найкращим способом покращити життя християн на території Порти буде інтервенція російської армії³¹. Як йшлося вище, у статті «Полум'сяць и крест» Левицький висловився про війну чорногорців та сербів проти Османської імперії досить емоційно й упереджено: «Исповѣдники св. креста, съ мечемъ въ руцѣ, стоятъ противъ исповѣдниковъ полум'сяца; первыхъ одушевляеть народное ихъ сознаніе и св. вѣра, вторыми руководить только непонимаемый ними фанатизмъ религіиный. Крестъ, символъ свѣтла и спасенія, стоитъ противъ полум'сяца, князя ночи и символа тьмы. Сербы и Черногорцы хватили за оружје въ цели освобожденія своихъ братьей, Болгарь, Герцоговинцевъ и Боснійцевъ, изъ под бисурманского ига...»³². Автор спростив конфлікт і звів його причини суто до релігії, оминувши соціальні, економічні та політичні проблеми.

На відміну від «Слова», «Правда» не виражала симпатії жодній з ворогуючих сторін. Автори сприймали цю війну не як боротьбу християн проти мусульман, а радше як протистояння двох імперій. Загалом це уявлення відповідало тодішнім реаліям та напрямку зовнішньої політики Росії. Головним ретранслятором російських панславистичних ідей на Балканах був Микола Ігнат'єв, який з 1864 р. до 1877 р. обіймав посаду посла Російської імперії в Константинополі. Його бачення культурних і релігійних аспектів покращення долі слов'ян зводились до збільшення впливу Росії в Південно-Східній частині Європи³³. Ставлення редакторів «Правди» до цієї війни добре ілюструє цитата: «Пішло инакше: европейська дипломатія, замість уможливити народам Турції скинути с себе тяжке и огидне ярмо підданства, и на місці перегнилої Турції поставити живі, здорові народи, трібувала удержати неможливу Турцію и маневрувала так зручно и щасливо, аж подала Росії можливість ба майже конечність прийняти роль Єдиного опікуна турецьких християн и в тій ролі – засудити Турцію. Чи Россия дійсно щирий опікун турецьких Славян? Чи вона мала право зачинати війну с Турцією в имя гуманності и свободи? Нам здається цілком ясною річею, що тільки той має право виступати в обороні якоїсь ідеї, хто сам тую ідею визнає...»³⁴. Тут можна підсумувати: редакція «Правди» підтримувала думку, що перш ніж захищати слов'ян за кордоном, треба забезпечити дотримання їхніх прав у межах власної імперії. Без кардинальних змін в національній політиці Російської імперії це лише переслідування власних геополітичних цілей, у яких слов'яни виконують роль простого інструмента.

Поміж донесень з лінії фронту на сторінках «Слова» можна було побачити описи ворогуючих армій, що яскраво засвідчували упередженість «Слова» у висвітленні цього конфлікту. У газеті російську армію подавали як визволителів і завжди

³⁰ Правда. 1877. № 8. С. 311.

³¹ Слово. 1876. № 17. С. 1.

³² Левицький І. Полум'сяць и крестъ. *Слово*. 1876. № 108. С. 1.

³³ Sumner B. Russia and Slavism in the Eighteen-Seventies. *Transactions of the Royal Historical Society*. 1935. № 18. P. 46.

³⁴ Холодний вітер російсько-турецької війни. *Правда*. 1877. № 10. С. 384.

намагались описувати її в позитивному ключі. Ще до початку бойових дій у «Слові» з'явилися тенденції до романтизації російського війська. Як приклад можна навести замітку про баши-бузуків (добровольців з найвіддаленіших регіонів Османської імперії). Вони були недисциплінованими і зажили поганой слави через злочини проти мирного населення³⁵. В кінці опису етнічного походження баши-бузуків «Слово» підсумувало: «Мы упоминали только о главныхъ элементахъ, изъ коихъ состояли баши бузуки; но читатель долженъ знать, что въ етотъ составъ входили всѣ изверги, а иногда и каторжники, которые попадались на глаза правительству³⁶. Водночас у цьому повідомленні «Слово» так описувало російських вояків: «И такъ где проходили русскія войска, никто, кроме непріятеля, не могъ пожаловаться; а упрекать ухъ в грабежъ, разбоѣ и вообще въ чемъ неуль крупномъ и серіозномъ – не мыслимо»³⁷. Редактори намагались показати яскравий контраст між «благородними» російськими військами та турецькими «варварами» баши-бузуками. Як інший приклад можна використати таку цитату: «Изъ кармановъ москалей-бояровъ, сыпались червонцы, какъ вода изъ крановъ»³⁸. Тут ідеться про те, що російські офіцери, купуючи щось у місцевих, не скупились на гроші й не забирали товари силою. Наголошуючи на різниці між російськими і турецькими військовими, редакція «Слова» проводила недоречно порівняння офіцерів – еліти російської армії, та баши-бузуків – найбільш маргіналізованої частини османського війська, що свідчить про упереджене ставлення до Османської імперії у цьому конфлікті.

Варто зауважити, що дуже часто джерелом інформації для русофілів були російські газети³⁹. Об'єктивність таких джерел сумнівна, враховуючи цензуру в Російській імперії.

Русофільські періодичні видання при висвітленні конфлікту 1877–1878 рр. були на боці Російської імперії з кількох причин. Одна з них – релігійні переконання. Цілком логічно, що русофіли більшу прихильність виявляли християнам, ніж мусульманам. Окрім цього, русофіли в попередні роки активно підтримували визвольні рухи боснійців⁴⁰, чорногорців⁴¹ та болгар⁴².

У роки війни (1877–1878) заміток у «Слові», що стосувались російської армії, стало більше. Основною метою цих текстів було зображення культурної прірви між російським та османським військом. Прикладом слугує стаття «Турецкіє плѣнныя въ Тирновѣя», присвячена показовому допиту близько 800 турецьких полонених у місті Тирнові, серед яких були рядові солдати, офіцери та один імам. У замітці йшлося, що російські військові їх добре годували і ставились до них поблажливо, водночас звинувачували турків в обезголовленні російських солдат. На запитання про те, чи був наказ обезголовлювати ворогів, турецький імам відповів: «Я не могу оспаривать

³⁵ Drury I. The Russo-Turkish war 1877. P. 49.

³⁶ Баши-бозуки. *Слово*. 1876. № 79. С. 1.

³⁷ Там само.

³⁸ Там само.

³⁹ Українські часописи Львова 1848–1939 рр. С. 41.

⁴⁰ Вѣсти изъ заграницы. *Слово*. 1876. № 36. С. 4.

⁴¹ Востокъ. *Слово*. 1870. № 19. С. 3

⁴² Рѣзня въ Болгаріи. *Слово*. 1876. № 89. С. 3.

єтого, но достовірно извѣстно, что подобного приказанія дано не было»⁴³. Це один із багатьох прикладів «висвітлення» турецьких злочинів на сторінках «Слова».

Антигуманним діям турків була присвячена окрема рубрика «Турецькій жестокості» зі звинуваченням турецького війська й адміністрації у злочинах проти мирного населення. Таку критику виділяли жирним шрифтом, наприклад: «Госпиталь со всѣми ранеными, русскими и болгарскими, был сожженъ»⁴⁴. Як доказ жорстоких дій турецького війська щодо поранених полонених, «Слово» наводить доповідь російському державному канцлеру: «Прибыв на поле битвы для уборки тѣлъ убитыхъ въ сраженіи 12-го октября при Телишѣ вашихъ солдатъ лейбъ-гвардіи Егерского полка, засвидетельствовали, что всѣ тѣла были обнажены и даже съ нихъ сняты металлическіе нашейные крестики»⁴⁵.

Редакція «Слова» намагалась не акцентувати уваги на армії Порту. Зазвичай повідомляли суху статистику з поля бою. Детальні описи розміщували здебільшого тоді, коли йшлося про злочини турецької армії. Увагу акцентували на баши-бузуках, хоча кістяком турецької армії була регулярна піхота, набагато важливіша на полі бою⁴⁶. «Слово» також оминало увагою справді важливі недоліки турецького війська, наприклад, катастрофічний брак офіцерів з військовою освітою⁴⁷.

Русофільське «Слово» відкидало будь-які спроби звинуватити росіян у військових злочинах. Британського посла в Константинополі, який доповідав про звірства російських солдатів, редактори «Слова» піддали жорсткій критиці. Посла звинувачували в тому, що він користується неправдивими донесеннями турецького уряду і замовчує інформацію про турецькі злодіяння⁴⁸. «Слово» не могло визнати факту злочинів проти цивільного населення з боку військ Російської імперії. Тому видання ігнорувало такі теми, як вбивство цивільних мусульман у районі болгарської частини Радопських гір, де жорстокість російських військ спричинила опір місцевого населення вже після підписання перемир'я між Росією та Портою⁴⁹.

Редакція «Слова» намагалась глорифікувати образ воїнів однієї зі сторін конфлікту, а саме росіян та їхніх союзників – болгар. Варто виокремити проблему репрезентації болгарських воєнних злочинів. Коли населення Болгарії дізналося про просування російських військ, на території краю спалахнули повстання. Групи повстанців атакували турецькі слабозахищені військові обози, невеликі групи турецьких військ, а головне – цивільне мусульманське населення регіону⁵⁰. Про насилля, вчинене болгарами, «Слово» мовчало. Спираючись на все зазначене, припускаємо, що редакція «Слова» намагалась поляризувати образ Російсько-турецької війни. Можна підсумувати, що русофіли, як симпатизи православія, закономірно висловлювали

⁴³ Турецкіє плѣнные въ Тирновѣ. *Слово*. 1877. № 87. С. 1.

⁴⁴ Турецькій жестокості. *Слово*. 1877. № 96. С. 1.

⁴⁵ Там само. № 123. С. 1.

⁴⁶ Drury I. The Russo-Turkish war 1877. P. 6.

⁴⁷ Erickson U. A Military History of the Ottomans. P. 178.

⁴⁸ Турецькій жестокості. № 96. С. 1.

⁴⁹ Yavuz H., Sluglett P. War & Diplomacy The Russo-Turkish War of 1877–1878 and the Treaty of Berlin. Salt Lake City: University of Utah Press, 2011. С. 513–517.

⁵⁰ Erickson U. A Military History of the Ottomans. P. 186.

підтримку росіянам, наголошуючи, що єдиним шансом на визволення цих народів є втручання Росії⁵¹.

Іншим було ставлення народовців до російських військ. Насамперед «Правда» звернула увагу не тільки на злочини турків, а й росіян. Ось що пише газета з цього приводу: «Після офіційних донесень турецьких, також і кореспондентів німецьких, французьких, англійських і американських газет, мали і російські війська допускатись лютостей на беззбройних музулманах. Однак інші кореспонденти англійські і англ. Аташе в російській головній квартирі ... заперечують сеє»⁵². У цій же замітці згадано про беззаконня, яке чинили турки: «З другої ж сторони сконстатовано варварське поступованє турецьких жовнівів против ранених Россиян...»⁵³.

Різницю між русофілами та народовцями помітно також у ставленні до турецьких військових. «Правда» виявляла ще менше зацікавлення турецькою армією, ніж «Слово». Упродовж 1877–1878 рр. описи турецького війська траплялися значно рідше, порівняно з 1876 р., коли Порта втягнулась у війну проти Сербії та Чорногорії. Характеризуючи турецьких командирів у російсько-турецькій війні, «Правда» писала: «... турецькі полководці доказали, що вони вміють битися, але ні один з них не оказав великої стратегічної або хоч тактичної спосібності»⁵⁴.

Народовці, які відчували окремішність від росіян та «русского міра», у своєму виданні не могли симпатизувати Російській імперії. Редактори усвідомлювали становище наддніпрянських українців та інших народів імперії, тому вважали, що Росія не підходить для ролі визволительки слов'ян і що подекуди вона нічим не краща від Османської імперії. Ось як, до прикладу, «Правда» описала Росію: «Политична неволя “отъ финскихъ хладныхъ скаль до пламенной Колхиды”, пригнетене мислі “од Молдаванина до Фина”, винищенне народа податками и тягарами, стиснине народної просвіти всілякими чиновничими мірами, релігійна нетерпимість, вкиданє до вязниць тисяча молодежи, котра не була глуха на недолу народа – от що представляє политична Россия...». Редакцію «Правди» турбувало становище наддніпрянських українців, відповідно лунала критика державного устрою Росії як імперії. Чого не було у «Слові», яке ідеалізувало Росію як державу та її суспільний устрій.

Як підсумок, можна зазначити, що Російсько-турецька війна збурила інтерес в авторів галицьких періодичних видань. Цей конфлікт зацікавив і русофілів, і народовців, був висвітлений не тільки в міжнародній хроніці, а й в аналітичних статтях. Основна відмінність в поглядах на війну полягала в тому, що русофіли прямо підтримували Російську імперію в конфлікті, а народовці більше переймались долею слов'ян, що жили на території Порти. Незважаючи на розбіжності у ставленні до Російської імперії, видання народовців і русофілів дотримувались єдиної позиції щодо військових злочинів турків та становища християн на теренах Османської імперії.

⁵¹ Вѣсти изъ заграницы. С. 4.

⁵² Правда. 1877. № 16. С. 632.

⁵³ Там само.

⁵⁴ Там само. № 17. С. 671.

REFERENCES

- Berezovska, T. (2010). Protystoiannia peterburzkoi ta moskovskoi presy kintsia 70-kh – seredyny 80-kh rr. XIX st. shchodo zovnishnopolitychnoi oriientsatsii Rosii. *Naukovi pratsi [Chornomorskoho derzhavnogo universytetu imeni Petra Mohyly]*, 107, 75–78 [in Ukrainian].
- Blokhin, V. (2013). Russko-turetskaia voina (1877–1878 hh.) v otrazhenii britanskoi periodicheskoi pechati. *Istoricheskie, filosofskie, politicheskie i yurydicheskie nauki, kulturologiia i iskusstvovedenie. Voprosy teorii i praktiki*, 38, 22–27 [in Russian].
- Drury, I. (1994). *The Russo-Turkish war 1877*. London: Osprey Publishing [in English].
- Erickson, U. (2009). *Military History of the Ottomans*. Santa Barbara: ABC-CLIO [in English].
- Kochukov, S. (2011). *Russko-turetskaia voina 1877–1878 gg. v osveshchenii periodicheskoi pechati Rossii*. Saratov: Nauka [in Russian].
- Kosarev, S. (2012). *Russko-turetskaia voina 1877–1878 gg. v otsenkakh rossiiskoi i angliiskoi periodicheskoi pechati*. Briansk [in Russian].
- Kutsyi, I. (2008). Ukrainofilska techiia halytskoi istoriohrafii XIX st: kontseptualizatsiia istorychno-tsyvilizatsiinoi identychnosti. *Istoriografichni doslidzhennia v Ukraini*, 18, 32–46 [in Ukrainian].
- Langer, W. (1956). *European Alliances And Alignments (1871–1890)*. New York [in English].
- Manakhova, A. (2019). Nekotoryie osobennosti osveshcheniia russko-turetskoi voiny 1877–78 hh. v presse Velikobritanii. *Vestnik Moskovskoho universiteta*, 3, 163–180 [in Russian].
- Orlevych, I. (2020). Ukrainski tovarystva, partii, yikhni lidery ta pytannia natsionalnoi samototozhnosti. In *Rus, Malorosiia, Ukraina: halytski ukraintsi u poshukakh vlasnoho imeni (XIX – persha polovyna XX stolit)* (pp. 103–123). Lviv: Lohos [in Ukrainian].
- Pravda. (1876), 15, 593 [in Ukrainian].
- Pravda. (1876), 16, 682 [in Ukrainian].
- Pravda. (1876), 23, 921 [in Ukrainian].
- Pravda. (1877), 8, 311 [in Ukrainian].
- Pravda. (1877), 10, 384 [in Ukrainian].
- Pravda. (1877), 10, 392 [in Ukrainian].
- Pravda. (1877), 16, 632 [in Ukrainian].
- Pravda. (1877), 17, 671 [in Ukrainian].
- Pravda. (1877), 19, 734–737 [in Ukrainian].
- Pravda. (1877), 45, 2 [in Ukrainian].
- Romaniuk, M. (2001). *Ukrainski chasopysy lvova 1848–1939*. Lviv [in Ukrainian].
- Sereda, O. (2012). Mizh polskym slovianofilstvom ta rosiiskym panslavizmom. Spryiniattia ta rozvytok slovianskykh idei sered ukrainskykh (ruskykh) hromadskykh diiachiv pidavstriiskoi Halychyny u 60-kh rokakh XIX stolittia. *Ukrainoznavchi rozvidky. Working Papers in Ukrainian Studies*, 1, 38–42 [in Ukrainian].
- Shaw, S. (2002). *History of the Ottoman empire and modern Turkey*. New York [in English].
- Slovo. (1876), 17, 1 [in Ukrainian].
- Slovo. (1876), 36, 4 [in Ukrainian].
- Slovo. (1876), 79, 1 [in Ukrainian].

- Slovo. (1876), 81, 2 [in Ukrainian].
Slovo. (1876), 89, 3 [in Ukrainian].
Slovo. (1876), 108, 1 [in Ukrainian].
Slovo. (1876), 125, 1 [in Ukrainian].
Slovo. (1877), 70, 3 [in Ukrainian].
Slovo. (1877), 87, 1 [in Ukrainian].
Slovo. (1877), 96, 1 [in Ukrainian].
Slovo. (1877), 123, 1 [in Ukrainian].

Sumner, B. (1935). Russia and Pan Slavism in the Eighteen-Seventies. *Transactions of the Royal Historical Society*, 18, 39–56 [in English].

Veryha, V. (1996). *Narysy z istorii Ukrainy (kinets XVIII – pochatok XX st.)*. Lviv [in Ukrainian].

Yavuz, H. (2011). *War & Diplomacy The Russo-Turkish War of 1877–1878 and the Treaty of Berlin*. Salt Lake City [in English].

Roman KUSHPETA

*PhD Student at the Department of Modern History of Ukraine
I. Krypiakevych Institute of Ukrainian Studies
of the National Academy of Sciences of Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1518-5429>
e-mail: rkushpeta@ukr.net*

THE IMAGE OF THE RUSSO-TURKISH WAR IN THE PRESS OF UKRAINIANS OF HALYCHYNA IN THE LAST THREE DECADES OF THE 19TH CENTURY

The Russo-Turkish War of 1877–1878 was in the spotlight of European journalism. Periodicals of Ukrainians of Halychyna could not ignore it. The events of the war were described by magazines that had a section of international chronicles, specifically russophile «Slovo» and ukrainophile «Pravda». Each of these periodicals in its own way represented the war. The main difference in the coverage of the conflict was the attitude towards the Russian Empire. «Slovo» was on the side of Russia. The magazine promoted the idea that Russia was the only state that could liberate the Slavic peoples enslaved by the Ottoman Empire. «Slovo» used Russian periodicals as sources of information about the war and often simply projected their vision of events onto the Halychyna reader. «Pravda», like «Slovo», was concerned about the future fate of the Slavs who inhabited the Ottoman Empire. Unlike «Slovo», «Pravda» did not sympathize with the Russian Empire and did not see it as a state liberator of the Slavs. «Pravda's» editors believed that the Slavs should win their better future on their own, not by the intervention of one of the empires. The editorial board of «Slovo» as well as the editorial board of «Pravda» interpreted the events of the Russo-Turkish war based on the positions of their political views. Newspapers before the war had a formed attitude to the hostile empires and projected it on their readers already in times of military confrontation. Despite the contradictions in the attitude to the Russian Empire, the editors of «Pravda» and «Slovo» took about the same position on the role of the Ottoman Empire in this conflict. Both newspapers criticized the Ottoman Port for violating Slavic rights, and drew attention to Turkish war crimes in Bulgaria.

Keywords: press of Halychyna, «Slovo», «Pravda», Russo-Turkish War of 1877–1878.